

ΤΟ ΜΕΤΑΦΡΑΣΜΑ ΩΣ ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΠΡΑΞΗ

Στο: Παρουσία, Τόμος ΙΕ-ΙΣΤ', Αθήνα 2001-2003, σελ.511-525

0. Εισαγωγικές παρατηρήσεις¹

Στον φωνούμενο λόγο, όπου δεν υπάρχει σταθερή, δεδομένη αντιστοιχία μεταξύ περιεχομένου και μορφής, ο εκάστοτε επικοινωνιακός σκοπός, ο οποίος αποτελεί καθοριστικό παράγοντα, που διαμορφώνει τη λειτουργικότητα του όποιου εκφωνήματος, εκφέρεται μέσω επιλογών από τις μορφικές δυνατότητες που προσφέρει στον ομιλητή το συγκεκριμένο γλωσσικό σύστημα. Αντίστοιχα, συντάσσοντας ένα γραπτό κείμενο, ο συντάκτης του προβαίνει σε ανάλογες επιλογές, λαμβάνοντας ταυτόχρονα υπόψη τόσο το άμεσο γλωσσικό περιβάλλον (context), όσο και τις υφολογικές συμβάσεις και πραγματολογικές συνθήκες.

Κατά τη μεταφραστική διαδικασία, το πρωτότυπο μήνυμα εκφέρεται υπό νέες επικοινωνιακές συνθήκες, σύμφωνα πάντα με τις μορφικές δυνατότητες της γλώσσας-στόχου, ο δε επικοινωνιακός σκοπός του μεταφράσματος προσδιορίζει τη λειτουργικότητα του νέου κειμένου.

Ο μεταφραστής, συνεπώς, οφείλει να αναγνωρίσει τον επικοινωνιακό σκοπό του πρωτοτύπου, να προσδιορίσει τον επικοινωνιακό σκοπό του μεταφράσματος και να εναρμονίσει τις μορφοσυντακτικές και υφολογικές του επιλογές στις γλωσσικές εκείνες συμβάσεις, οι οποίες διέπουν στην γλώσσα-στόχο κείμενα με αυτήν την επικοινωνιακή λειτουργικότητα. Κατά δε την αξιολόγηση ενός οποιουδήποτε μεταφράσματος θα πρέπει, συνεπώς, κατά την άποψή μας, να εξεταστεί και η παράμετρος αυτή, κατά πόσο δηλαδή επιτεύχθηκε ισοδυναμία επικοινωνιακών σκοπών.

Πολύτιμη βοήθεια θεωρούμε ότι μπορεί να προσφέρει η Γλωσσολογία, ιδιαίτερα εάν επικεντρώσουμε την προσοχή μας στα ακόλουθα σημεία:

¹Το άρθρο αυτό βασίζεται σε εισήγησή μου στο Διεθνές Συνέδριο «Η μετάφραση, μέσον επικοινωνίας και δημιουργίας» που οργάνωσε το 1993 το Τμήμα Ξένων Γλωσσών, Μετάφρασης και Διερμηνείας του Ιονίου Πανεπιστημίου στην Κέρκυρα, χωρίς όμως να εκδώσει Πρακτικά.

- διερεύνηση της σχέσης μεταξύ επικοινωνιακού σκοπού και λειτουργικότητας ενός κειμένου,
- αναζήτηση των παραμέτρων εκείνων που διέπουν τη διαδικασία αναγνώρισης του επικοινωνιακού σκοπού στο πρωτότυπο κείμενο,
- τεκμηρίωση της άποψης, ότι το μετάφρασμα προσλαμβάνει και αυτό ένα συγκεκριμένο επικοινωνιακό σκοπό, άρα και συγκεκριμένη λειτουργικότητα,
- προσδιορισμός των ενδεδειγμένων εκείνων στοιχείων, τα οποία διέπουν τη διαδικασία ανεύρεσης ισοδυναμίας ή αντιστοιχίας μεταξύ λειτουργικότητας του πρωτότυπου κειμένου και λειτουργικότητας του μεταφράσματος.

1. Το κείμενο ως γλωσσική πράξη

Η ανθρώπινη επικοινωνία, και αυτό θεωρούμε ότι είναι κοινά αποδεκτό, στοχεύει στην ικανοποίηση συγκεκριμένων αναγκών ή/και συμφερόντων. Αυτή η γενική διατύπωση επιτρέπει τη διαπίστωση ότι σε κάθε επικοινωνιακή διαδικασία υπάρχει αναφορά σε μια πραγματικότητα. Η πραγματικότητα αυτή μπορεί να συγκροτείται από την συγκεκριμένη επικοινωνιακή κατάσταση, μπορεί να αναφέρεται στο χώρο των εμπειριών ή αξιών του ομιλητή, σε όσα εκείνος θεωρεί είτε υπαρκτά, είτε πιθανά, είτε όμως και επιθυμητά.

Οι J. L. Austin² και J. R. Searle³ επικεντρώνουν την προσοχή τους όχι στο γλωσσικό σημείο, αλλά στο γλωσσικό εκφώνημα, εξετάζοντας τη σχέση αυτού τόσο ως προς τον ομιλητή όσο και ως προς τον ακροατή. Το εκφώνημα "αύριο θα έρθω" περιλαμβάνει το μήνυμα ότι ο ομιλητής θα αφιχθεί την επόμενη ημέρα. Αυτό το περιεχόμενο το αντιλαμβάνεται και εκείνος, ο οποίος δεν διαθέτει επιπρόσθετα στοιχεία, όπως τις συνθήκες επικοινωνίας, υπό τις οποίες πραγματοποιήθηκε η εκφορά αυτού του μηνύματος και σε τι αποσκοπούσε. Το εκφώνημα, συνεπώς, εάν δεν εξεταστεί εντός επικοινωνιακού περιβάλλοντος δεν δηλώνει εάν δόθηκε π.χ. μια υπόσχεση (από τον εραστή) ή ενδεχομένως μια απειλή (από τον εκβιαστή), ή εάν πρόκειται για μια προειδοποίηση (από τον ελεγκτή).⁴ Η γλωσσική πράξη, η οποία επιτελείται κατά την εκφορά ενός μηνύματος είναι το αντικείμενο μελέτης της

² Βλ. J. L. Austin, *How to do things with words*, Oxford, 1962

³ Βλ. J. R. Searle, *Speech acts. An essay in the philosophy of language*, Cambridge 1969

⁴ Βέβαια, οι επικοινωνιακές συνθήκες περιλαμβάνουν –πέρα από την εδώ μόνο ενδεικτικά αναφερόμενη παράμετρος «ομιλητής»- και πάρα πολλά άλλα στοιχεία. Βλ. αναλυτικά:

θεωρητικής προσέγγισης των Austin και Searle, οι οποίοι διερευνούν ερωτήματα, όπως:

- Υπό ποιές συνθήκες επιτελείται γλωσσική πράξη μέσω γλωσσικού εκφωνήματος;
- Πως διαπιστώνεται το είδος της γλωσσικής πράξης, το οποίο επιτελείται μέσω γλωσσικής εκφοράς;
- Ποία είναι η δομή και πως συγκροτούνται αυτές οι πράξεις;
- Υπάρχει δυνατότητα συστηματικοποίησης των γλωσσικών πράξεων;

Η θεωρία περί γλωσσικών πράξεων, αναφερόμενη στα εκφωνήματα, διατυπώνει ορισμένα συμπεράσματα⁵, τα οποία ενδιαφέρουν για την δική μας προσέγγιση:

- Κάθε εκφώνημα ασκεί συγκεκριμένη επικοινωνιακή πίεση προς τον ακροατή (communicative force).
- Κάθε εκφώνημα αποτελεί συγκεκριμένη προσπάθεια του ομιλητή να επιτύχει κάποιον επικοινωνιακό σκοπό (illocution),
- Κάθε εκφώνημα συνδέεται με συγκεκριμένες υποχρεώσεις και συνέπειες, οι οποίες αφορούν τόσο τον ομιλητή, όσο όμως και τον ακροατή (perlocution),
- Ο ομιλητής αποβλέπει κατά την εκφορά της γλωσσικής πράξης και στην επιτυχή έκβαση του επικοινωνιακού του σκοπού, αλλά και στην δημιουργία πλαισίου, το οποίο να καθιστά δεσμευτικές τις υποχρεώσεις και συνέπειες αυτές - ιδιαίτερα αυτές που αφορούν τον ακροατή.

Αποδεχόμενοι τον επικοινωνιακό χαρακτήρα της γλώσσας, μπορούμε να θεωρήσουμε και ένα ολόκληρο κείμενο ως μια εκτεταμένη γλωσσική πράξη⁶.

Βέβαια, υπάρχουν στοιχεία διαφοροποίησης, όπως:

- ο κειμενικός λόγος στερείται της αμεσότητας, που χαρακτηρίζει την προφορική επικοινωνία,
- ο κειμενικός λόγος διέπεται από μονιμότητα, σε αντίθεση με τον προφορικό λόγο, ο οποίος είναι πρόσκαιρος και
- η επικοινωνία μέσω κειμένου δεν συγκροτεί τη συνέχεια μεταξύ πομπού, λόγου και δέκτη, η οποία διέπει την προφορική επικοινωνία

Ο Konrad Ehlich, θεωρώντας και εκείνος ότι με κάθε κείμενο ολοκληρώνεται και μια συγκεκριμένη γλωσσική πράξη⁷, τονίζει ότι κατά τη μέσω κειμένου επικοινωνία

F. Batsalia, 1997, σελ.. 72-80

⁵ Βλ. D. Wunderlich, 1978, 119-181

⁶ Κατά τον K. Brinker, το κείμενο συγκροτεί ένα macro-speechact: Βλ. K. Brinker, 1983, σελ. 127-148

συγκροτούνται δύο ημιτελείς επικοινωνιακές περιστάσεις: Από τη μία πλευρά υπάρχει ο συντάκτης, ο οποίος εκτελεί μέρος μονάχα της πολυδιάστατης γλωσσικής πράξης και συγκεκριμένα την παραγωγή αυτής, ενώ από την άλλη πλευρά υπάρχει ο αναγνώστης, ο οποίος περιορίζεται στον ρόλο του δέκτη. Το κείμενο, ωστόσο, αποτελεί - όπως στον προφορικό λόγο - τον συνδυαστικό κρίκο μεταξύ των δύο αυτών επικοινωνιακών περιστάσεων, δίχως, όμως, να φέρνει συντάκτη και αναγνώστη σε άμεση μεταξύ τους επαφή:

Προφορικός λόγος:

ομιλητής σε	φωνούμενος	ακροατής σε
επικοινωνιακή περίσταση 1	λόγος	επικοινωνιακή περίσταση 1

Γραπτός λόγος:

ομιλητής σε		
επικοινωνιακή περίσταση 1		
-----	ΚΕΙΜΕΝΟ	-----
		αναγνώστης σε
		επικοινωνιακή περίσταση 2

2. Κατηγοριοποίηση κειμένων και γλωσσικές πράξεις

Αντιμετωπίζοντας -σύμφωνα με τα ανωτέρω- και τα κείμενα ως έναν άλλον τρόπο εκφοράς γλωσσικών πράξεων -υπό τις προαναφερθείσες, βέβαια, διαφοροποιήσεις ως προς τις προφορικές γλωσσικές πράξεις- θα προβούμε σε αναζήτηση εκείνων των στοιχείων, τα οποία προσδιορίζουν την επικοινωνιακή λειτουργικότητα του κειμενικού λόγου, βασιζόμενοι σε διαπιστώσεις που αφορούν στον προφορικό λόγο.

Η ανθρώπινη επικοινωνία συγκροτεί, επιβεβαιώνει, διαφοροποιεί, τροποποιεί ή και αναιρεί συγκεκριμένη σχέση μεταξύ των επικοινωνούντων και ως εκ τούτου μπορεί να θεωρηθεί και ως μια συνεχώς διαμορφούμενη διαδικασία κοινωνικού (social) χαρακτήρα, την οποία παράγουν, ερμηνεύουν και μεταβάλλουν οι μετέχοντες σ'

⁷ Βλ. K. Ehlich, 1984, σελ.18-20

αυτήν⁸. Ο φωνούμενος λόγος, συνεπώς, μπορεί να εξεταστεί και ως προς τα εξωτερικά του χαρακτηριστικά και ως προς τα εσωτερικά του⁹: σύνταξη, σημασιολογία και πραγματολογία είναι οι τομείς εκείνοι, οι οποίοι αλληλοσυμπληρούμενοι παρέχουν πλήρη εικόνα περί του υπό εξέταση λόγου. Έτσι, ο J. R. Searle, στηριζόμενος κυρίως στον υπό πραγμάτωση επικοινωνιακό σκοπό, κατέταξε τις γλωσσικές πράξεις σε πέντε κατηγορίες, βάσει των ακόλουθων κριτηρίων:¹⁰

1. ο ομιλητής αναφέρεται σε συγκεκριμένη πραγματικότητα, για την οποία έχει συγκεκριμένη θέση, π.χ. μέσω επισήμανσης ή παρατήρησης (*repräsentativa*),
2. ο ομιλητής θέλει να παρακινήσει τον ακροατή σε κάτι και προβαίνει σε παράκληση, διαταγή, προτροπή κλπ. (*direktiva*),
3. ο ομιλητής δεσμεύεται για δική του μελλοντική ενέργεια, π.χ. μέσω υπόσχεσης, απειλής ή όρκου (*kommissiva*),
4. ο ομιλητής εκφράζει την ψυχική του προδιάθεση ως προς το περιεχόμενο του εκφωνήματος, π.χ. συγχαίροντας ή ζητώντας συγνώμη (*expressiva*), και
5. ο ομιλητής εναρμονίζει μέσω του εκφωνήματος την ως τότε υφιστάμενη πραγματικότητα με το περιεχόμενο αυτού, π.χ. βαπτίζοντας, αναγορεύοντας κάποιον διδάκτορα, καταδικάζοντας κάποιον σε συγκεκριμένη ποινή κλπ (*deklarativa*).

Ο D. Wunderlich διευρύνει τις κατηγορίες αυτές, προσθέτοντας και τις εξής περιπτώσεις¹¹, χωρίς όμως να παραθέσει σαφή κριτήρια κατάταξης ενός εκφωνήματος στις κατηγορίες που προτείνει:

- ο ομιλητής ερωτά,
- ο ομιλητής αναιρεί ή τροποποιεί δοθείσα υπόσχεση ή άδεια και
- ο ομιλητής προβαίνει σε προσφώνηση ή πρόσκληση.

Προσβλέποντας, όμως, στην παροχή σαφών κριτηρίων κατάταξης κειμένων, ώστε ο μεταφραστής να αποκτήσει ένα ικανό εργαλείο ανάλυσης, προτείνουμε την κατάταξη ενός εκάστου μη λογοτεχνικού κείμενου σε μία από τις ακόλουθες περιπτώσεις:

⁸ Βλ. J.R. Searle, 1969, σελ. 23-37

⁹ Βλ. D. Wunderlich, 1978, σελ. 17

¹⁰ Βλ. J. R. Searle, 1976, σελ. 1-23

¹¹ Βλ. D. Wunderlich, 1978, σελ. 77

- *1. Πληροφοριακό κείμενο. Κριτήριο: από το κείμενο προκύπτει ότι για τον συντάκτη ισχύει πως "X υφίσταται".
- *2. Αιτιολογικό κείμενο. Κριτήριο: από το κείμενο προκύπτει ότι ο συντάκτης εκθέτει τα αίτια, τα οποία δικαιολογούν "γιατί να ισχύει X".
- *3. Παραινετικό κείμενο. Κριτήριο: ο συντάκτης επιδιώκει ο αναγνώστης "να προβεί σε X".
- *4. Δεσμευτικό κείμενο. Κριτήριο: ο συντάκτης προβαίνει μέσω του κειμένου στη δημιουργία νέων καταστάσεων ή συνθηκών που εναρμονίζονται με το περιεχόμενο του κειμένου, ώστε πλέον "ισχύει X".

Με βάση τα παραπάνω κριτήρια, η κατάταξη κειμένων ως προς τον κύριο επικοινωνιακό τους σκοπό διαμορφώνεται ως εξής:

- στην πρώτη κατηγορία ανήκει το πληροφοριακό υλικό ή έντυπο, το επιστημονικό άρθρο ή η μελέτη, αλλά και εκθέσεις ή αναφορές,
- η δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνει γνωμοδοτήσεις, τεκμηριώσεις κλπ,
- παραινετικά κείμενα είναι το διαφημιστικό υλικό, αλλά και ο πολιτικός λόγος και, τέλος,
- δεσμευτικά κείμενα αποτελούν νόμοι, διατάγματα, συμβάσεις, συνθήκες, συμβόλαια, διαθήκες κλπ.

Κάθε κατηγορία κειμένου διέπεται από συγκεκριμένα μορφοσυντακτικά χαρακτηριστικά, τα οποία μπορεί και να διαφέρουν από γλωσσικό σύστημα σε γλωσσικό σύστημα και να εμφανίζονται είτε στην μικροδομή, είτε στη μακροδομή του κειμένου, είτε όμως και στα δύο αυτά επίπεδα. Βέβαια, σε αυτό το σημείο θα πρέπει να αναφέρουμε ότι ενδέχεται ο συντάκτης ενός κειμένου να προβαίνει σε επιλογή μορφοσυντακτικών ή/και υφολογικών σχημάτων, που αποτελούν χαρακτηριστικά γνωρίσματα άλλης κατηγορίας, προσδοκώντας με αυτόν τον τρόπο να επιτύχει ευκολότερα ή και πληρέστερα τον επικοινωνιακό του στόχο. Έτσι, ένα διαφημιστικό κείμενο, το οποίο εμφανίζει σαφή παραινετικό, προτρεπτικό επικοινωνιακό σκοπό, μπορεί να αποφεύγει όλα τα γλωσσικά στοιχεία αυτής της κατηγορίας και να επιλέγει τα στοιχεία του πληροφοριακού είδους κειμένου.

3. Η μεταφορά του επικοινωνιακού σκοπού και της επικοινωνιακής λειτουργικότητας του κειμένου κατά τη μετάφρασή του

Κατά τη μετάφραση συγκροτείται ένα νέο κείμενο. Το κείμενο αυτό εκφέρει συγκεκριμένο επικοινωνιακό σκοπό και επιτελεί συγκεκριμένη επικοινωνιακή λειτουργικότητα. Το δε ζητούμενο κάθε μετάφρασης είναι η επίτευξη ισοδυναμίας ή αντιστοιχίας. Εξετάζοντας το ζήτημα του επικοινωνιακού σκοπού, θα πρέπει κατ' αρχήν να διερευνηθούν οι όροι 'ισοδυναμία' και 'αντιστοιχία', κατόπιν να διευκρινιστεί εάν κατά τη μετάφραση στοχεύουμε πάντοτε σε όσο το δυνατόν πιο πιστή μεταφορά και του επικοινωνιακού σκοπού και, τέλος, να αναλυθούν οι επιπτώσεις στην μέσω μετάφρασης επικοινωνία των περιπτώσεων εκείνων, όπου παρατηρείται μετατόπιση¹² του επικοινωνιακού σκοπού. Ο όρος 'μετατόπιση' αναφέρεται στη διαφοροποίηση του μεταφράσματος από το πρωτότυπο και δεν είναι ταυτόσημος με τις έννοιες 'λάθος' ή 'απόκλιση', καθώς πολλές φορές η απομάκρυνση από το πρωτότυπο είναι - για διάφορους λόγους - επιβεβλημένη.

Διερευνώντας τους όρους "ισοδυναμία" και "αντιστοιχία"¹³ σε συσχέτιση με την εδώ εξεταζόμενη μεταφορά του επικοινωνιακού σκοπού, προτείνουμε την ακόλουθη διάκριση:

- ισοδύναμος προς τον πρωτότυπο επικοινωνιακό σκοπό θεωρείται ο επικοινωνιακός σκοπός του μεταφράσματος εφόσον το μετάφρασμα κατατάσσεται -σύμφωνα με τα προαναφερθέντα κριτήρια- στην αυτή κατηγορία γλωσσικών πράξεων, στην οποία εντάσσεται και το πρωτότυπο,
- αντίστοιχος επικοινωνιακός σκοπός εκφέρεται στις περιπτώσεις εκείνες, όπου ο πρωτότυπος επικοινωνιακός σκοπός υφίσταται μεν μια μετατόπιση κατά τη μετάφραση, η οποία όμως μετατόπιση αποβλέπει στην πληρέστερη ανταπόκριση του μεταφράσματος προς την επικοινωνιακή του λειτουργικότητα.

Διαφοροποιούμε, συνεπώς, το σημασιολογικό πεδίο των όρων "ισοδυναμία" και "αντιστοιχία" ως προς το σημείο αναφοράς τους: εάν ο επικοινωνιακός σκοπός τόσο του πρωτοτύπου, όσο και του μεταφράσματος εναρμονίζεται με την αυτή κειμενική λειτουργικότητα, τότε υφίσταται "ισοδυναμία", εάν η μέσω μεταφράσματος επικοινωνιακή λειτουργικότητα διαφοροποιείται από την πρωτότυπη και ο

¹² Βλ. Φ. Μπατσαλιά -Κόντη/Ε. Σελλά-Μάζη, 1997, σελ. 87-89

¹³ Βλ. ενδεικτικά: W. Wilss, 1977, σελ. 156-192

επικοινωνιακός σκοπός εναρμονίζεται με τις διαφοροποιημένες νέες συνθήκες, τότε ομιλούμε περί "αντιστοιχίας επικοινωνιακών σκοπών".

Για να εξετάσουμε το ερώτημα, εάν η μετάφραση αποσκοπεί στην πιστή μεταφορά του πρωτότυπου επικοινωνιακού σκοπού, θα πρέπει να έχουμε απαντήσει σε ένα πιο γενικό ερώτημα: σε τι αποβλέπει η μετάφραση;

Δεν θα επιχειρήσουμε να προβούμε σε μακροσκελή ανάλυση¹⁴, αλλά αρκούμεθα στην επισήμανση ότι η μετάφραση επιχειρεί να καταστήσει εφικτή την επικοινωνία. Άρα, κάθε προσέγγιση θα πρέπει να προσδιορίσει τους καθοριστικούς παράγοντες, οι οποίοι διέπουν την πρωτότυπη επικοινωνία, να επισημάνει τους αντίστοιχους παράγοντες, οι οποίοι προσδιορίζουν την μέσω μετάφρασης επικοινωνία και, τέλος, να επισημάνει και τις τυχόν μεταξύ τους διαφορές¹⁵. Κάθε γλωσσολογική προσέγγιση της επικοινωνίας λαμβάνει υπόψη της την παράμετρο "επικοινωνιακή περίσταση", με τις μεταβλητές της, από τις οποίες εδώ¹⁶ θα αναφέρουμε δύο βασικές:

- γνώσεις και ενδιαφέρον του ομιλητή για το συγκεκριμένο θέμα και
- γνώσεις και ενδιαφέρον του ακροατή για το συγκεκριμένο θέμα, όπως τα αντιλαμβάνεται, υποθέτει ή αναμένει ο ομιλητής

Στην περίπτωση της μέσω μετάφρασης επικοινωνίας διαμορφώνονται, όπως και προαναφέραμε, δύο επικοινωνιακές περιστάσεις:

- Το πρωτότυπο κείμενο απευθύνεται σε συγκεκριμένο αναγνωστικό κοινό, το οποίο και έχει ο συντάκτης του πρωτότυπου κατά νου. Ο μεταφραστής καταλαμβάνει τη θέση ενός αναγνώστη - με διαφορετική, βέβαια, προσέγγιση του κειμένου
- Το μετάφρασμα απευθύνεται σε ένα κοινό, για το οποίο συνήθως μονάχα ο μεταφραστής - και όχι ο συντάκτης του πρωτότυπου - διαθέτει πληροφορίες σχετικές με το επίπεδο γνώσεών του και τον βαθμό ενδιαφέροντός του ως προς το διαπραγματευόμενο θέμα..

¹⁴ Βλ. σχετικά: Φ. Μπατσαλιά/Ε. Σελλά-Μάζη, 1997, σελ. 11-82

¹⁵ αναλυτικά βλ. F. Batsalia-Konti 1992, σελ. 17-31.

¹⁶ Βλ. ενδεικτικά: U. Maas/D. Wunderlich, 1974, σελ. 77 κ. επ., R. Jakobson, 1960/1966, σελ. 353 και G. Grewendorf/F. Hamm/W. Sternefeld, 1989, σελ. 378 κ. επ. και Φ. Μπατσαλιά-Κόντη/Ε. Σελλά-Μάζη, 1992, σελ. 181-189

Οι διαπιστώσεις αυτές θεωρούμε ότι οδηγούν στο συμπέρασμα πως το αυτό κείμενο ενδέχεται να επιτελεί διαφορετική επικοινωνιακή λειτουργία, εφόσον εντάσσεται σε διαφορετική επικοινωνιακή περίσταση. Συνεπώς και κατά τη μετάφραση πρέπει να εξεταστεί, εάν το κείμενο αποβλέπει και στη γλώσσα-στόχο στον πρωτότυπο επικοινωνιακό σκοπό ή εάν οι διαφορετικές συνθήκες προσδιορίζουν μία διαφορετική επικοινωνιακή λειτουργία.

Ας εξετάσουμε, ως ενδεικτικό παράδειγμα, ένα δημοσιογραφικό κείμενο γερμανόφωνης καθημερινής εφημερίδας ευρείας κυκλοφορίας, το οποίο αναφέρεται στην τρομοκρατική επίθεση εναντίον του κρουαζιερόπλοιου City of Poros. Το κείμενο στοχεύει στην πληροφόρηση του γερμανικού κοινού για ένα γεγονός, το οποίο συνέβη σε άλλη ευρωπαϊκή χώρα. Εάν θελήσουμε να μεταφραστεί αυτό το κείμενο προς την ελληνική γλώσσα, θα πρέπει να έχει καθοριστεί προηγουμένως ο επικοινωνιακός σκοπός του μεταφράσματος, ο οποίος και θα διαδραματίσει καθοριστικό παράγοντα σε συγκεκριμένες επιλογές απόδοσης, αλλά και στην όλη συγκρότηση του μεταφράσματος.

Ως πιθανούς επικοινωνιακούς σκοπούς εδώ ας αναφέρουμε ενδεικτικά:

- το μετάφρασμα θα δημοσιευτεί σε ελληνόφωνη εφημερίδα της Γερμανίας, για να πληροφορήσει τους Έλληνες μετανάστες για τα γεγονότα αυτά,
- το μετάφρασμα προορίζεται για συντάκτη ελληνικής εφημερίδας, ο οποίος θέλει να σχηματίσει εικόνα για την απήχηση των γεγονότων στο εξωτερικό, ώστε να έχει υλικό για ένα δικό του σχετικό νέο άρθρο,
- το μετάφρασμα, επίσης, μπορεί να προορίζεται για επίσημη ελληνική αρχή, η οποία θέλει να συγκεντρώσει στοιχεία για την παρουσίαση της Ελλάδας στο γερμανόφωνο χώρο,
- τέλος, το μετάφρασμα μπορεί να προορίζεται για Έλληνα γλωσσολόγο, ο οποίος επικεντρώνει το ενδιαφέρον του στα μορφολογικά στοιχεία, τα οποία διέπουν τον δημοσιογραφικό λόγο σε διάφορες γλώσσες, μεταξύ των οποίων και η γερμανική.

Αυτονόητη θεωρούμε τη διαφορετική απόδοση του πρωτότυπου κειμένου, ανάλογα με τον εκάστοτε επιδιωκόμενο επικοινωνιακό σκοπό.

Μεγαλύτερη μετατόπιση επικοινωνιακού σκοπού του πρωτότυπου και του μεταφράσματος απαντάται π.χ. σε διαφημιστικό κείμενο γερμανικής αυτοκινητοβιομηχανίας:

- Εάν το κείμενο προορίζεται για δημοσίευση σε ελληνικό έντυπο, τότε ο κύριος επικοινωνιακός σκοπός παραμένει ο αυτός. Ο μεταφραστής βέβαια, πρέπει να επιλέξει τα στοιχεία εκείνα, τα οποία θα συγκροτήσουν στην ελληνική γλώσσα ένα παραινετικό κείμενο, για να προτρέψει τον Έλληνα αναγνώστη στην αγορά αυτού του προϊόντος.
- Εάν όμως το κείμενο προορίζεται για μια ελληνική διαφημιστική εταιρία, η οποία θέλει να γνωρίσει τα στοιχεία, τα οποία αποτέλεσαν στη Γερμανία τα σημεία στα οποία επικεντρώθηκε η εκεί διαφημιστική εκστρατεία, τότε το κείμενο δεν διαθέτει πλέον προτρεπτικό χαρακτήρα, αλλά η επικοινωνιακή του λειτουργικότητα είναι κυρίως πληροφορική.

Με βάση τα παραπάνω οδηγούμεθα στο συμπέρασμα ότι ο μεταφραστής γνωρίζοντας τον αποδέκτη, δηλ. τον χρήστη του μεταφράσματος

- αντιλαμβάνεται το κείμενο της γλώσσας-στόχου ως συγκεκριμένη γλωσσική πράξη,
- προσδιορίζει την επικοινωνιακή λειτουργικότητα του μεταφράσματος και ιεραρχεί σύμφωνα με αυτές του τις επιλογές τα διάφορα επίπεδα λόγου, τα οποία εμπεριέχονται στο κείμενό του.

Κατά την αξιολόγηση της μετάφρασης ακολουθείται ανάλογη διαδικασία:

- προσδιορισμός της πρωτότυπης γλωσσικής πράξης,
- προσδιορισμός της γλωσσικής πράξης του μεταφράσματος,
- ιεράρχηση των επιπέδων λόγου, με στόχο την επιτυχή εκφορά της νέας γλωσσικής πράξης και, τέλος,
- οι συγκεκριμένες επιλογές του μεταφραστή αξιολογούνται σύμφωνα με τον βαθμό ανταπόκρισης σε αυτές τις διαπιστώσεις.

Στη Διδακτική της Μετάφρασης αυτές οι διαπιστώσεις μπορούν επίσης να αξιοποιηθούν, καθώς έχει τονιστεί και από άλλους η σημασία της "μεταφραστικής εντολής"¹⁷. Εμείς θέλουμε εδώ να επισημάνουμε ότι εάν κατά την άσκηση φοιτητών στην μετάφραση διατυπώνουμε και μια σαφή μεταφραστική εντολή, εάν δηλ.

¹⁷ Βλ. ενδεικτικά: P. Kussmaul, 1986, σελ. 206-229

προσδιορίσουμε τον λόγο, την αιτία της μετάφρασης, τότε όχι μόνο δημιουργούμε συνθήκες "πραγματικής" μεταφραστικής διαδικασίας (πότε μετέφρασε κανείς κείμενο χωρίς λόγο;), αλλά επιτυγχάνουμε και τα ακόλουθα:

- ο φοιτητής καθίσταται ικανός να προσδιορίσει την επικοινωνιακή λειτουργικότητα του μεταφράσματος του,
- ο φοιτητής μπορεί να τεκμηριώσει τις όποιες του επιλογές, αναφερόμενος στον επικοινωνιακό σκοπό, στον οποίο στοχεύει,
- ο δε διδάσκων κρίνει και αξιολογεί την προσπάθεια του ασκούμενου, να προσδώσει στο κείμενο εκείνα τα χαρακτηριστικά, με τα οποία επιδιώκει την επίτευξή του απ' αυτόν προσδιοριζόμενου επικοινωνιακού στόχου,
- τέλος, ο διδάσκων μπορεί να τεκμηριώνει την αξιολόγησή του, καθώς διαθέτει συγκεκριμένο σημείο αναφοράς, όπως και να καταδείξει τις επιπτώσεις στην επικοινωνιακή λειτουργία στις περιπτώσεις εκείνες, όπου παρατηρείται απόκλιση ή μετατόπιση από τον επικοινωνιακό σκοπό.

4. Συμπεράσματα

Κάθε κείμενο συγκροτεί συγκεκριμένη γλωσσική πράξη, η οποία μπορεί μεθοδολογικά να προσδιοριστεί αντικειμενικά και με σαφήνεια. Με το δε μετάφρασμα εκφέρεται αντίστοιχη γλωσσική πράξη, η οποία όμως ενδέχεται να αποβλέπει στην επίτευξη ενός επικοινωνιακού σκοπού, ο οποίος να διαφέρει από τον πρωτότυπο. Τότε ο μεταφραστής είναι υποχρεωμένος να προβεί σε εκείνες τις επιλογές, ώστε το κείμενο στη γλώσσα-στόχο να εναρμονίζεται με τον νέο επικοινωνιακό σκοπό. Στην αντίθετη περίπτωση δυσχεραίνεται η επικοινωνία και ο επικοινωνιακός σκοπός δεν επιτυγχάνεται, με αποτέλεσμα, η μέσω του μεταφράσματος εκφερόμενη γλωσσική πράξη να μην οδηγηθεί σε επιτυχή έκβαση, αλλά, αντίθετα, να αποτύχει.

Ο μεταφραστής συνεπώς καλείται να ακολουθήσει την παρακάτω διαδικασία¹⁸:

- να προσδιορίσει την γλωσσική πράξη που εκφέρεται μέσω του πρωτοτύπου κειμένου και να αναγνωρίσει τον επικοινωνιακό του σκοπό του,
- να εντοπίσει τα μορφοσυντακτικά και υφολογικά στοιχεία, με τα οποία εκφέρεται η γλωσσική πράξη στο αρχικό κείμενο,

¹⁸ Βλ. Αναλυτικά Φ. Μπατσαλιά/Ε. Σελλά-Μάζη, 1997, σελ. 203-210

- να διερευνήσει, εάν αυτά τα στοιχεία είναι τα χαρακτηριστικά εκείνα στοιχεία, με τα οποία στη γλώσσα-πηγή εκφέρεται συνήθως ένας ανάλογος επικοινωνιακός σκοπός,
- να προσδώσει στο μετάφρασμα συγκεκριμένο επικοινωνιακό σκοπό,
- να επιλέξει στη γλώσσα-στόχο εκείνα τα μορφολογικά στοιχεία, με τα οποία θα μπορέσει να οδηγηθεί σε επιτυχή εκφορά της νέας γλωσσικής πράξης.

Με βάση τα παραπάνω, ο επικοινωνιακός σκοπός και η λειτουργικότητα του κειμένου, το οποίο συνιστά εκφορά γλωσσικής πράξης, αναδεικνύει την μεταφραστική διαδικασία ως αντικατοπτρισμό του πρωτότυπου επικοινωνιακού σκοπού, ο οποίος συντελείται σε μορφοσυντακτικό, λεξιλογικό, σημασιολογικό, πραγματολογικό και υφολογικό επίπεδο.

5. Βιβλιογραφία

Austin, J. L., 1962: *How to do things with word*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press

Batsalia-Konti, F., 1992: “Deutsch-griechische Übersetzungen. Zur Didaktisierung dieses Bereiches im Hochschulwesen“. *Επιστημονική Επετηρίδα του Τμήματος Ξένων Γλωσσών, Μετάφρασης και Διερμηνείας του Ιονίου Πανεπιστημίου*. Κέρκυρα, σελ. 17-31

Bühler, K., 1965: *Sprachtheorie*. Stuttgart: Gustav Fischer (ανατύπωση της έκδοσης 1934, Jena),

Brinker, K., 1983: “Textfunktionen. Ansätze zu ihrer Beschreibung“. *Zeitschrift für Germanistik*, τεύχος 11, σελ. 127-148

Ehlich, K., 1984: “Zum Textbegriff“. Στο: A. Rothkegel / B. Sandig (εκδ.) *Text-Textsorten-Semantik: linguistische Modelle und maschinelle Verfahren*. Hamburg

Grevendorf, G. / Hamm, F. / Sternefeld, W., 1989: *Sprachliches Wissen. Eine Einführung in moderne Theorien der grammatischen Beschreibung*. Frankfurt a.M.

Jacobson, R., 1959: “On Linguistic Aspects of Translation”. Στο: R. A. Brower (εκδ.) *On Translation*. Cambridge: Harvard University Press, σελ. 232-239

Kussmaul, P., 1986: “Übersetzen als Entscheidungsprozess. Zur Rolle der Fehleranalyse in der Übersetzungsdidaktik“. Στο: M. Snell-Hornby (εκδ.) *Übersetzungswissenschaft - Eine Neuorientierung*. Tübingen, σελ. 206-229

Maas, U. / Wunderlich, D., 1974: *Pragmatik und sprachliches Handeln. Mit einer Kritik am Funkkolleg "Sprache"*. Frankfurt a.M.

Morris, O. W., 1955: *Signs, Language and Behavior*. New York

Μπατσαλιά, Φ. / Σελλά-Μάζη, Ε., 1997: *Γλωσσολογική προσέγγιση στη Θεωρία και τη Διδακτική της Μετάφραση*. Αθήνα: Εκδόσεις Έλλην

Neubert, A., 1997: "Teaching Translation as Text". Στο: *Transfer. Übersetzen-Dolmetschen-Interkulturalität*. Frankfurt a.M., u.a.: Peter Lang, σελ.75-90

Searle, J. R., 1969: *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*, Cambridge

Searle, J. R. (1976): "A classification of illocutionary acts". Στο: *Language in Society*, τόμος 5, σελ. 1-23

Wunderlich, D., 1976: *Studien zur Sprechakttheorie*, Frankfurt a.M.